

در یکی از اسناد، خطاب به حاجی ملامحمدعلی و میرزا آقاجان که تحویلداران آستان قدس* در زمان ناصرالدین شاه بودند، دستورهایی لازم برای برپایی مجلس سلام داده شده است. این مراسم در تاریخ ۲۷ آذر ۱۲۶۴ خورشیدی (۱۱ ربیع الاول سال ۱۳۰۳ قمری) در حرم مطهر و در ایوان طلا برگزار شده است. خادمان آستانه باید سه ساعت و نیم مانده به غروب (حدود ساعت ۱۵) دو من حلوا، سه من قند برای چای و شربت، دوسیر و نیم چای، یک شیشه آبلیمو، پنج من زغال و ۱۰ سیر تنباکوی شیرازی تهیه می کردند تا در جشن سلام استفاده شود.

*تمام درآمدهای آستانه (اعم از نقدی و کالا) نزد تحویلدار بود. او وظیفه تنظیم و پرداخت مخارج مختلف، وجوه نقدی و کالایی خدمه و... را برعهده داشت. دریافت همه هدایا، نذورات، موقوفات، جواهرات و اسباب از وظایف تحویلدار بود.

بر ورق دیگری که از عهد قاجار برای ما به یادگار مانده است، مهر چاپی حرم مطهر در سربرگ سند زده شده که در زیر آن نوشته شده است: «برات آستان قدس (ورقی برای تحویل اجناس مورد نیاز)». این برات برای تدارک برگزاری مجلس سلام در ۱۶ سال پیش نوشته شده است. میرزا علی خان منبع السلطنه این حکم را ابلاغ و میرزا علی نقی نایب، پیشخدمت باشی، قبض آن را صادر کرده. این سند را در نهایت میرزا ابوالقاسم، ضابط کل اسناد آستان، بایگانی کرده است. در این برات، قند، چای روسی و قلمی، تنباکو، شیشه آبلیمو، نبات، زغال و یخ برای برپایی مراسم تدارک دیده اند که مبلغ آن ۳ تومان و ۲ هزار دینار برآورد شده است. معتمد السلطان محمد حسن خان سرتیپ، تحویلدار آستان قدس، در این زمان بوده است.

جشن ولادت امام هشتم^(ع) در آستان ملک پاسبان حضرت رضا^(ع) به روایت اسناد آستان قدس رضوی

سلام میلاد در ایوان نادری

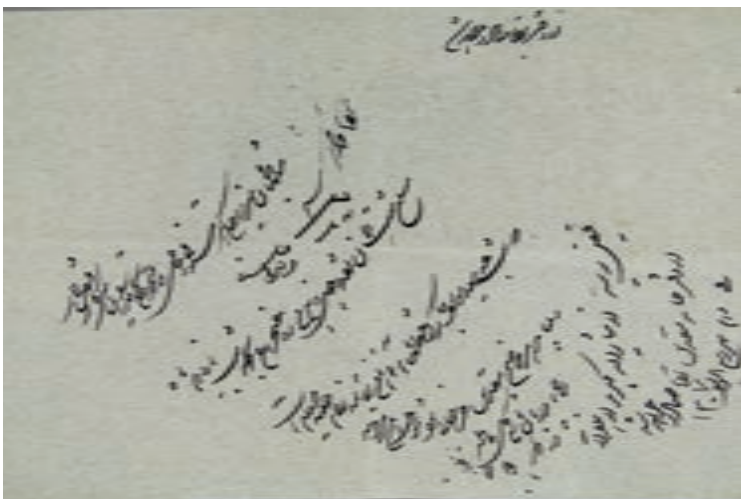
سیده نعیمه زینبی^(ع) میلاد ائمه اطهار^(ع) و برگزاری جشن برای این ایام مبارک، همیشه دهان شیرین کن مؤمنان بوده است. در واقع از صدها سال پیش، ارادتمندانی بوده اند که در جوار امام مهربانی، شادی ایام ولادت ائمه معصوم^(ع) را جشن می گرفته اند. این موضوع را می دانیم ولی متأسفانه سندی که به ما بگوید چه کسانی در این جشن ها سهیم بوده اند و این جشن ها چگونه برگزار می شده است، چندان در دسترس نیست. حتی وقتی در مجموعه ارزشمند اسناد موجود در بخش اسناد و مطبوعات آستان قدس رضوی جستجو می کنیم نیز اطلاعات قابل اتکایی درباره برگزاری مراسم این روز پیش از دوره قاجار نمی یابیم. از مجموع اسناد موجود که از گذشته حرم به دست ما رسیده است، بررسی همین اسناد اندک هم نشان می دهد در ایام ولادت ائمه اطهار^(ع) میزان پیه و شمع و موم و روغن منداب و سایر وسایل روشنایی، مصرف بیشتری داشته و این یعنی حرم در این ایام چراغانی می شده است. همچنین تنوع غذایی در کارخانجات زواری و خدای و تعداد مجموعه های پذیرایی در این روزها، افزون تر بوده که نشان می دهد ازائران حضرت پذیرایی مفصلی می شده است. در ادامه به بررسی چند سند می پردازیم که در آن ها، چگونگی برگزاری مراسم میلاد امام رضا^(ع) در دوران قاجار مکتوب شده است.

مراسم سلام فتحعلی خان صاحب دیوان، متولی باشی آستان قدس رضوی، در ایوان طلای صحن عتیق (انقلاب)، ۱۳۰۸ قمری. عکاس: عبد... قاجار

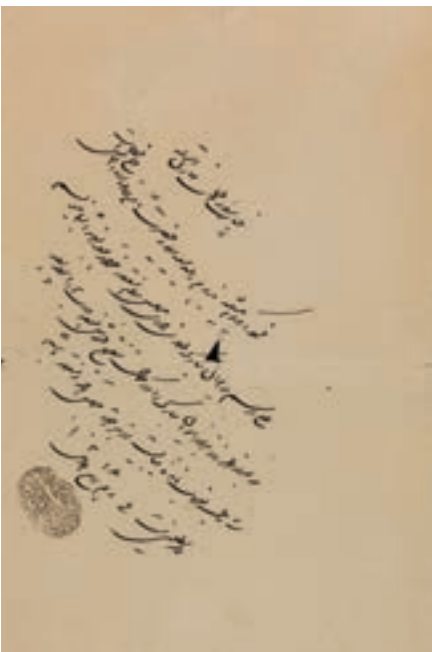
سلام؛ یک رسم همیشگی

با در دارالسیاده و در دو صحن حرم، چراغانی دهان پرکنی برگزار می شد تا زائران را در شادی میلاد حضرت سهیم کنند. مخارجی نیز جدا از هزینه های روزانه حرم برای مراسم در نظر می گرفتند و آن را خرج جشن می کردند. در این مراسم، اسباب شربت و شیرینی و سایر ملزومات آن را تحویلداران تهیه می کردند و برای پذیرایی در اختیار پیشخدمت آستانه قرار می دادند. همچنین نواختن نقاره توسط نقاره چیان برای عرض تهنیت و شادمانه و دادن خلعت به برخی کارکنان آستانه- از جمله خطیب- از برنامه هایی بود که به طور معمول تا آغاز قرن ۱۴ تغییر خاصی در آن رخ نداده است.

در سیاهه دیگری که خطاب به میرزا علی اکبر مستوفی و حاجی ملامحمدعلی، تحویلداران آستان قدس، نگاشته شده، جشن دیگری در قرن سیزدهم خورشیدی تدارک دیده شده است. در این سند که برای شب یازدهم ماه ربیع الاول (بنا به تقویم میلاد حضرت رضا^(ع)) است، مبلغ هشت تومان به همراه ۱۳۵ کیلو (۴۵ من) روغن چراغ را تحویلداران آستان قدس به دربان باشی کل آستان قدس سپرده اند تا در شب میلاد امام هشتم^(ع) استفاده شود. روغن چراغی که به خادمان آستان قدس تحویل داده اند، برای این است که دو صحن مقدس حرم مطهر چراغانی شود. این برات در دهم ربیع الاول سال ۱۳۰۷ قمری (۱۳ آبان ۱۳۶۸) در روزگار ناصرالدین شاه قاجار صادر شده است.

درباره چند عکس قدیمی از حرم مطهر رضوی

از بزم شادمانی مرداد سال ۱۲۷۷ خورشیدی به مناسبت میلاد امام هشتم^(ع) نیز می توانیم حرف بزنیم. شروع این سند، خبر از استفاده بیش از حد از القاب و عناوین می دهد. بهتر است بدانید در دوره قاجار جز از القاب شغلی، اعطای لقب های توصیفی و امتیازی هم معمول شد و زیاده روی در دادن القاب در روزگار ناصرالدین شاه، کار را به جایی رساند که به ناچار، آوردن القاب را در نامه های اداری و رسمی ممنوع کردند. حالا شروع این سند، از همان زیاده روی خبر می دهد. خازن التولیه، لقب تحویلدار خاص بارگاه امام رضا^(ع) بوده است.

بر طبق این سیاهه، روز یکشنبه عید میلاد امام هشتم^(ع) بود و چنان که رسم بود، باید جشن برگزار می کردند. این گردهمایی عصرانه در ایوان طلای صحن عتیق برگزار شد تا شادباش ایام برای زائران حضرت باشد. براساس این سند مهر شده، متولی باشی آستان مقدس دستور داده است که ایوان نادری را فرش و بر درها پرده نصب کنند و سه ساعت مانده به غروب، همه چیز باید مهیای برپایی مجلس باشد تا جشن برپا شود.

این سند که در سال ۱۳۳۹ قمری به مناسبت جشن میلاد حضرت نگاشته شده است، در واقع دعوت نامه ای است که برای دعوت از صاحب منصبان فرستاده می شد. این دعوت نامه با نام خدا و عبارت «السلطان ابوالحسن علی بن موسی الرضا آغاز و پس از آن نوشته شده است: «به تشکر میلاد سعادت بنیاد حضرت ثامن الائمه^(ع)». مردان قاجار حتی در دعوت برای جشن هم نمی توانستند دست از تکلف بردارند و آن را با عبارات سنگین و پرطمطراق می آراستند. به نظر می رسد خوانش عین عبارت این متن، خالی از لطف نباشد: «الهدی ارواحنا له الفدا بر حسب سیره مستمره در بنده منزل که متعلق به حضرت ولی نعمت اعظم است، مجلس جشن منعقد [است]. متمنی است از بذل مرحمت، قرین تشکر و سرافرازم فرمایید، اقل چاکران آستان قدس صاحب اختیار».

بخش دوم

۴۸ سال قبل نمایی از بست بالاخیابان (بست شیخ طوسی امروزی)، در غرب صحن عتیق و ایوان ساعت. این عکس را علی اصغر ناصری گرفته است. در تصویر می توانید علاوه بر عملیات نرده کشی اطراف باغچه ها، کاربری مغازه های اطراف بست را هم ببینید. فضای سمت راست تصویر، امروز تبدیل به صحن جمهوری اسلامی شده است. حجره های فوقانی این قسمت را معمولاً به زائران اجازه می دادند. در دوردست، سمت راست گنبد طلا، می توانید نمای پشتی ایوان شمالی مسجد گوهر شاد را ببینید. در قدیم، بخشی از ورودی بازار شهر مشهد که بازار ساعت نامیده می شد، به ضلع جنوبی این بست متصل می شد.

۵۴ سال قبل چشم انداز بست پایین خیابان (بست نواب صفوی فعلی) که عکس آن را محمد صانع از فراز ایوان نقاره خانه گرفته است. محل باغچه دوم، امروز ورودی دارالحجه است. در سمت چپ تصویر، در ورودی صحن (نوآزادی) می بینید که در قدیم به در «تلگراف خانه، مشهور بود. در سمت چپ، ابتدا ورودی مدرسه میرزا جعفر و بعد، ورودی مدرسه خیرات خان قرار دارد که هر دو متعلق به دوره صفویه هستند و امروز، بخشی از دانشگاه علوم اسلامی رضوی محسوب می شوند. در دوردست نیز پایین خیابان مشهد، بازار آن، همچنین تعدادی کوره آجرپزی به چشم می خورد که در اطراف پنجره امروزی و میدان عدالت (اعدام) قرار داشتند.

۷۰ سال قبل نمایی از ایوان غربی صحن عتیق و ساعت قدیمی که بر فراز آن نصب شده است. عکس را مرحوم سیاح در سال ۱۳۳۲ گرفته است. ساعت قدیمی، اواخر حکومت ناصرالدین شاه خریداری شد و بعدها در دوره مظفرالدین شاه به مشهد رسید و آن را در محل ایوان غربی صحن عتیق نصب کردند. این ساعت تا سال ۱۳۳۳، یک سال بعد از گرفتن این عکس، در محلی که می بینید، نصب بود، اما به علت سنگینی وزن آن و نیز نشست دیواره های ایوان غربی، ناچار ساعت و برج آن را برچیدند و به جایش، برج جدید و سبک تری ساختند و ساعت اهدایی معاون التجار را در محل آن نصب کردند.

۷۷ سال قبل تصویری از پنجره فولادی صحن عتیق که در شرق ایوان طلا قرار گرفته است و نزد زائران و مجاوران، شهرت فراوانی دارد. طبق برخی گزارش های تاریخی، محل نصب این پنجره، ورودی روضه منوره بود که زائران از این طریق و بعد از گذشتن از مسجد بالاسر، به ضریح می رسیدند. زمان نصب این پنجره دقیقاً معلوم نیست، اما شهرت دارد که امیر علی شیر نوایی، حدود پانصد سال قبل، پنجره ای کوچک را در این محل نصب کرد و بعدها، نمونه های بزرگ تری به جای آن نصب کردند. این پنجره برای زیارت بانوانی نصب شد که به دلیل عذر شرعی، قادر نبودند وارد روضه منوره شوند.